

Norges krigsgravtjeneste

Av tannlege Torbjørn Guldseth

Den norske regjering i London var tidlig under krigen klar over at man ville bli stilt overfor vanskelige oppgaver vedrørende de døde, enten de var falt i kamp eller omkommet i leire i eller utenfor Norge. Brigadepresten i Storbritannia, Ingebrigt Dahle, fikk derfor i oppdrag å bygge opp en krigsgravtjeneste. Han sørget for å etablere en kommisjon sammensatt av en sekretær, en militær, en representant for et begravelsesbyrå og en rettsodontolog. I 1946 reiste kommisjonen for første gang til kontinentet med oppdrag å oppspore, identifisere og hjemføre døde nordmenn. De etablerte et nært samarbeid med de britiske, franske og amerikanske gravtjenestene. Norge fikk for eksempel ikke arbeidstillatelse i Øst-Tyskland, og da hjalp franskmennene til med transport av døde nordmenn over grensa til Vest-Europa. Forskjellige tannleger var med på turene, slik som Ferdinand Strøm, Birger Nygaard-Østby, Johannes Goli og Per Opsahl.

I 1953 overtok tannlege og major i Luftforsvaret, John Braadvig, ledelsen av kommisjonen, og han sørget for å legge virksomheten under Kirke- og undervisningsdepartementet med navnet Norges krigsgravtjeneste. Han opprettet også en identifiseringsentral for å samle inn journalene til alle savnede så man kunne sammenlikne tannstatus med registreringen i felt.

TANNLEGEN • John Braadvig var født i 1902 i Oslo. Etter artium tok han Krigsskolens I. avd., for øvrig på samme kull som kong Olav V. Den gang var det kø før den kliniske delen av tannlegestudiet, og mange brukte ven-

Tannlege John Braadvig.

tetida til å ta en militær utdanning. Braadvig tok tannlegeeksamen i 1925, men tjenestegjorde som offiser i årene før krigsutbruddet i 1940. Da var han kaptein og deltok i kampen helt til nordmennene kapitulerte. Han fikk Krigsdeltakermedaljen med rosett for innsatsen.

I 1943 ble John Braadvig arrestert av tyskerne, og etter et kort opphold på Hvalsmoen ble han sendt til Polen som krigsfange sammen med 800 andre norske offiserer. Der ble de relativt bra behandlet, og fanger som hadde spesielle kvalifikasjoner kunne starte kurs for medfangene. Det kunne være handelsskole eller språkkurs. Braadvig fikk lov til å drive en enkel tannlegepraksis. Da fronten nærmet seg Tysklands grenser, ble fangene på brutalt vis transportert til Lückewalde syd for Berlin. Der ble nordmennene befridd av russiske soldater, badet, avlusket og transportert vekk med lastebiler. Ifølge russerne skulle de kjøre gjennom Russland og videre til Nord-Norge. Sjøførene var konstant fulle så turen ble et mareritt, og ingen trodde de skulle

komme levende hjem. Etter en tid ble de imidlertid forlatt av russerne og overlatt til seg selv. Til slutt ble alle hentet av de berømte hvite bussene.

Man skulle tro at Braadvig fikk nok av Tyskland og tyskere etter fangeoppholdet, men han var betatt av landet og dro til Heidelberg etter krigen der han tok doktorgraden i rettsmedisin.

UTSTYR OG HJELPEMIDLER • Kjøretøy var mangelvare etter krigen, men Kommisjonen fikk tildelt biler fra Forsvarsdepartementet til transport av de døde. En Trondheimsfamilie som hadde fått sønnen sin identifisert, ga også bort to biler som en takknemlighetsgave. Kommisjonen brakte med seg materialer til provisoriske kister samt vann- og lufttette plastposer og tjærepreparerte sekker for arbeidet i felt. Tanndiagram, journaler og gipsmodeller og vanlig undersøkelsesutstyr hadde de med fra Norge. Transportabelt røntgen sto høyt på ønskelisten, men lot seg ikke realisere grunnet pengemangel. Fotoutstyret var derimot tidsmessig.

De såkalte *Fragebogen für Häftlinge* som ble funnet i enkelte av leirene, ble til stor nytte for registrering og identifikasjon. Tyskerne var meget nøyaktige med å journalføre fangene og forflytninger mellom de ulike leirene. Fragebogen inneholdt blant annet en enkel tannstatus samt opplysninger om eventuelle medisinske operasjoner. Gulltenner i munnen ble behørig registrert. Ved krigens slutt prøvde leirledelsen å tilintetgjøre fangelister og dødsprotokoller, men aktive fanger klarte ofte å sikre seg de verdifulle dokumentene.

Kommisjonen hadde forventet at militært personell bar kjenningssmerker, men det viste seg å ikke være tilfelle. Tyskerne gjorde mest mulig for å gjøre likene ukjennelige. Klær og papirer ble fjernet, likeså gullet i tenene og de strødde kalk over gravene slik at tilintetgjørelsesprosessen skulle gå raskere.

ENKELTGRAVER • Kommisjonen oppsøkte enkeltgraver i Tyskland, Holland, Belgia, Frankrike, Polen og Tsjekkoslovakia. I Tyskland var det registrert 694 døde nordmenn. Norske medfanger hadde sørget for at alle opplysninger om døde kamerater ble nedtegnet. For flyvernes vedkommende var det lettere, da det fantes medisinske og odontologiske opplysninger fra utdanningsleiren «Little Norway» i Canada. Luftforsvarets liste inneholdt 320 navn med savnede og falne.

Flymaskinene ble skutt ned av tysk luftvern eller av jagerfly. Noen ble funnet nær nedstyrtningsstedet, mens andre forsvant over havet eller i store skogsområder. Ettersøkningen bød på store vanskeligheter siden maskinene gjerne eksploderte i lufta, og flyverne ble sterkt skadet og lemlestet. Så sent som i 1964 fant kommisjonen et britisk fly med norsk pilot i en åker i Tyskland.

Et bombefly med to nordmenn falt ned utenfor Hannover, og begge ble gravlagt der. Kommisjonen hadde tannstatus for den ene som gjorde ham lett å finne. Den andre hadde de bare et fotografi av, hvor han sto på en veranda iført lusekofte. I en grav som ble åpnet, lå faktisk trønderen med lusekoften på. Han brukte den som en maskot på alle tokt.

Braadvig gjorde også sitt ytterste for å finne forfatteren Nordahl Grieg og åpnet 100 graver i Berlin uten å lykkes. (Den spesielt interesserte leser finner en artikkel om det arbeidet i Tidenes sommernummer 2000).

Kommisjonen fikk av og til i opp-

drag å undersøke ukjente graver med omkomne fra handelsflåten eller marinen. Som regel var det lik som var drevet i land etter forlis. Fangeskipet *Westphalen* forliste nord for Gøteborg og 46 nordmenn druknet. Kommisjonen klarte å identifisere 38 av dem.

JØDENE • Bare 26 av de 767 norske jødene som ble sendt til Tyskland, overlevde. Kommisjonen klarte å finne én av dem. De to kameratene Isidor Rubinstein og Moritz Kahn ble sammen med en mengde andre jøder presset inn i en kuvogn og sendt på en transport som varte i seks døgn. Ved ankomst byen Mistelbach var bare fem fanger i live, derav begge nordmennene. Plaget av ulidelig tørst ba Isidor SS-vakten om å få litt vann. En kule i nakken var svaret. Straks etter mordet ble toget utsatt for et bombeangrep, og Moritz lyktes i å flykte under kaoset som oppsto. Han kunne fortelle amerikanske soldater hva som var hendt, og de begravde de døde på en kirkegård i nærheten. Det lyktes kommisjonen å finne Isidor Rubinstein og ta ham hjem til Norge.

Kommisjonen undersøkte flere massegraver i Tyskland og Polen. I samarbeid med den franske krigsgravtjenesten åpnet de en grav i Vaihingen, der 1 680 døde ble exhumeret. Alle 13 omkomne nordmenn ble identifisert og ført hjem. I KZ-leiren Dachau utenfor München døde 70 000 mennesker. Cirka 63 000 ble kremert, mens 7 000 ble begravd i massegraver. Elleve av gravene ble åpnet, og man fant tolv nordmenn der, pluss én som lå på den lokale kirkegård. Det var en fange som døde på sykehuset etter at amerikanerne hadde inntatt byen i april 1945. Således ble 13 av 42 savnede nordmenn funnet. I Dautmergen mistet Norge tolv personer, og fire av disse ble funnet.

HJEM TIL NORGE • I forbindelse med hjemføring av de døde måtte mange

formaliteter ordnes. De pårørende ble underrettet om at en kommisjon arbeidet med ettersøking. Familien måtte avgjøre om de ønsket en repatriering, og de måtte skriftlig godkjenne at kremering kunne finne sted. Jøder og katolikker kan ifølge sin religion ikke kremeres, og selv protestanter kunne be om å få den døde hjem i kiste. På hjemstedet ble det som regel avholdt minnegudstjenester.

I noen få tilfeller ønsket de pårørende at de døde ikke skulle bli hjemført. Det kunne være at de nærmeste var avgått ved døden. Eller at vedkommende enke hadde giftet seg igjen og stiftet ny familie. I slike tilfeller ville hjemsendelse og begravelse by på problemer. De identifiserte som ikke kunne tas hjem, ble overført til britiske, franske eller amerikanske krigskirkegårder. Der ble det reist en norsk stein som harmonerte med kirkegårdens øvrige gravsteiner.

Etter å ha arbeidet i mange land i 20 år ble Norges Krigsgravtjeneste avviklet i 1968. Da hadde de exhumeret og registrert over 12 000 døde. John Braadvig fikk senere i oppdraget å samle alle de tyske krigsgravene i Norge på Alfaset i Oslo. Det siste arbeidet han utførte var å hente opp og identifisere de norske marinesoldatene fra krigsskipene *Eidsvoll* og *Norge* som ble senket på Narvik havn i 1940.

Tannlege Braadvig hadde en sønn, John A. Braadvig, som var militærflyger av yrke og hjalp faren med bestemmelse av flytyper. John A. fortalte til nedskriveren at faren snakket lite om arbeidet i leirene. Men det å måtte åpne massegraver var en utrivelig jobb som gikk hardt inn på ham. John Braadvig døde i 1977.